

הפורנוגרפיה כסוגיה פוליטית

עבודה סמינריונית

מגישה : ניצן לפידות

מנחה : ד"ר עובדיה עזרא

החוג לפילוסופיה, אוניברסיטת תל אביב

המילה פורנוגרפיה מקורה ביוונית: *Porne* משמעו זונה ו-*Graphos* משמעו כתב. ואכן, המשמעות הראשונה של המילה הייתה "כתיבה על זנות". עם השנים עבר המונח לגולים שונים, והיום הוא משמש להבחנתם של ייצוגים מיניים בוטים, שמטרתם לעורר גירוי מיני, מייצוגים מיניים אחרים (אומנותיים ומדעיים, למשל). ייצוגים מיניים בוטים היו קיימים גם בעולם הישן (לראיה: ציורים ופסלים שמורים היטב נתגלו במאה ה-18 בעיר הרומית העתיקה פומפיי), אך בינם לבין מה שאנו קוראים היום פורנוגרפיה יש הבדל מכריע. בתחילת המאה ה-19 הומצאה המצלמה, ומאז פורנוגרפיה איננה רק ייצוגים מיניים, היא תיעוד של אנשים אמיתיים במצבים מיניים. הבדל זה הוא שמעניק לפורנוגרפיה משמעות בשדה המוסרי והפוליטי.

בעבודה זו אני בוחנת את עמדותיהם של מספר זרמים בפילוסופיה הפוליטית בנושא הפורנוגרפיה. השאלות העיקריות שאיתן מתמודדים הזרמים השונים הן: האם יש הצדקה להפעיל צנזורה, או רגולציה כלשהי, על חומרים פורנוגרפיים? האם, בבואנו לענות על שאלה זו, עלינו להתייחס אל הפורנוגרפיה כביטוי של רעיונות או כפעולה? ולבסוף, איזה כוח ואיזו השפעה מיוחדים לפורנוגרפיה על ידי גישות שתופסות אותה כפעולה, ולא כצורת ביטוי בלבד?

את העמדות שבחרתי להציג בעבודה ניתן לראות כמונחות לאורכו של סרגל, שבו היחס אל הפורנוגרפיה הולך ונעשה מחמיר יותר:

בפרק א' אציג טיעונים של העמדה הליברלית, אשר מתייחסת אל הפורנוגרפיה כביטוי של רעיונות, ורואה בהפעלת צנזורה נגדה התערבות בלתי מוצדקת של השלטון במרחב הפרטי. כמו כן, אציג טיעון-נגד של הפמיניזם הליברלי, זרם בפמיניזם שתומך בהנחות היסוד של הליברליזם אך איננו מסכים עם הפרשנות הליברלית של פורנוגרפיה כצורת ביטוי ותו לא.

בפרק ב' אציג את עמדתו הכללית של הפמיניזם הרדיקלי בנוגע לפורנוגרפיה, עמדה שתופסת את הפורנוגרפיה כפעולה נגד נשים ולפיכך מצדיקה צנזורה של חומרים פורנוגרפיים. כמו כן, אביא שני טיעוני-נגד אשר מראים מדוע הטיעונים הליברליים, שמגנים על הפורנוגרפיה כצורת ביטוי, אינם קבילים בתוך התפיסה הליברלית עצמה.

בפרק ג' אציג את התיאוריה הביקורתית של הרברט מרקוזה (Marcuse) ואת גישתו אל מתירנות מינית בחברה המערבית המפותחת. כמו כן, אציע להעניק לפורנוגרפיה משמעות, דרך קווי המחשבה של מרקוזה, משמעות אשר מייחסת לפורנוגרפיה כוח כפעולה לא רק נגד נשים, אלא נגד האנושות.

באשר לעמדתי, אני נוטה להסכים עם הדרך שבה תופס מרקוזה את פניה של החברה המערבית המפותחת. כמו כן, הגישה שאני מציעה כפרשנות לדבריו של מרקוזה מייצגת נאמנה את תפיסותיי האישיות. באופן כללי, אני טוענת שהפורנוגרפיה היא חלק ממנגנון רב עצמה שמכתיב לאזרחים את הרצונות שלהם והצרכים שלהם, מנגנון שמטרתו האחרונה היא לייצר חברה של קונפורמיסטים בעל כרחם, שחשים עצמם חופשיים. בגישה רדיקלית זו טמון אמנם קושי, הקושי להשתחרר מכבלי החברה ומן הקונפורמיות והבנאליות שהיא דורשת מן החברים בה, אולם קיומו של קושי זה איננו מעיד על חוסר נאמנותה של התיאוריה למציאות. במהלך העבודה אנסה להראות כיצד ניתן להצדיק תפיסה חברתית רדיקלית שכזו.

הליברליזם היא תפיסה פוליטית שמעמידה את האינטרסים של הפרט במרכז ואיננה מייחסת לגוף המדיני תכלית בפני עצמו, אלא מתייחסת אליו כאל מנגנון או כלי שמאפשר לכל אינדיבידואל במדינה לממש את חירותו ולהגשים את תכליתו כבעל תבונה. המסגרת המדינית היא פונקציונאלית והיא צריכה לאפשר לפרט לבחור כיצד לממש את עצמו, מבלי לפגוע במימושו העצמי של האחר, השווה לו. ככלל, עמדות ליברליות יפעלו למען הקטנת התערבות השלטון בחיי האזרחים, ככל שניתן (או: הגדלת חופש הפעולה והבחירה של הפרטים במדינה). העמדה הליברלית מאפשרת שיפוט מוסרי של מעשים על ידי בחינה של מידת הפגיעה של מעשה מסוים (על ידי אדם או על ידי הממשל) בחירות או בזכות של פרטים בחברה. כלומר, הדיון הליברלי במוסר עוסק בחירויות הפרט ובזכויותיו, ובגבולות מימושן בחברה של שווים.

לכן, בבואנו לדון בעמדה הליברלית בנושא הפורנוגרפיה עלינו לעמוד על החירויות או הזכויות שמאוימות על ידי התרתה או על ידי איסורה. ישנן מספר אסטרטגיות שנוקטים בעלי העמדה הליברלית, מתוכן בחרתי להציג שתיים: האחת מעמתת את הפעלת הצנזורה על פורנוגרפיה עם חופש הביטוי והאחרת מעמתת את הצנזורה הזו עם הזכות לעצמאות מוסרית. את האסטרטגיה הראשונה שאציג מביא אל השולחן רונלד דבורקין ¹ (Dworkin) והיא האסטרטגיה של הזכות לעצמאות מוסרית. לאסטרטגיה של חופש הביטוי אתייחס בסוף הפרק הראשון ובפרק השני של העבודה, אשר מביא את עמדת הפמיניזם הרדיקלי באשר לפורנוגרפיה, משום שעם עמדה זו הפמיניזם מתווכח.

עפ"י דבורקין, אחת הזכויות של בני האדם היא הזכות לעצמאות מוסרית. מהי הזכות הזו? הזכות לעצמאות מוסרית היא הזכות שלא להיפגע או לסבול מאפליה כלשהי מפני שהדרך שבה אדם תופס את החיים הטובים שונה מהדרך שבה הממשל או האזרחים האחרים תופסים אותם, או מפני שהחברה תופסת את בחירותיו כשגויות או בזויות ². כלומר, זכות זו מעניקה לכל אדם את המקום לשפוט בעצמו כיצד הוא רוצה לחיות את חייו, מבלי שהחברה תוכל בדרך כלשהי לגרום לו סבל בעקבות שיפוטו.

¹ Ronald Dworkin, 'Do We Have a Right to Pornography?', in: Ronald Dworkin, A Matter of Principle, Oxford: Clarendon Press, 1986, pp. 335-372.

² Dworkin, **Ibid.**, p.353.

מהי ההצדקה של דבורקין לטעון שקיימת זכות לעצמאות מוסרית? כרקע לתשובתו, דבורקין מסביר כיצד ניתן באופן כללי להצדיק חקיקה. ניתן להצדיק אותה על ידי: 1. תיאורית רקע עם מטרה מוצהרת שעניינה טובת הכלל, או: 2. אוסף של זכויות שעניינן טובת הפרט.³ על פי התפיסה הליברלית ההצדקה הטובה יותר של חקיקה היא על ידי זכויות הפרט, משום שהמדינה, תכליתה לאפשר את המימוש העצמי של האינדיבידואלים שמרכיבים אותה ולכן לטובת הכלל יש חשיבות משנית. על פי דבורקין, קבלה או דחייה של מדיניות מסוימת יכולה להיות מוצדקת על פי תיאורית רקע שנקראת התועלתיות, שפועלת על פי עיקרון של מיקסום האושר הכולל והקטנת הסבל בקרב האזרחים (התיאוריה התועלתית מתייחסת אל האושר והסבל כאל דברים אדיטיביים שניתן לכמת)⁴. אולם, דבורקין מזכיר לנו, התיאוריה התועלתית מבוססת על עיקרון תשתיתי יותר: עיקרון השוויון – שהרי תורה תועלתית שמחשבת את האושר הכללי רק על פי אושרם של האנשים הלבנים בחברה, או על פי קריטריון מפלה אחר, תהיה בלתי מתקבלת על הדעת בחברה ליברלית.

כעת ניתן להצדיק את הטענה שלבני האדם יש זכות לעצמאות מוסרית: זו זכות שמשמשת ככלי לשמירה על השוויוניות בחברה, שנדרשת הן על ידי התפיסה הליברלית והן על ידי התיאוריה התועלתית. כיצד? אם אנו מונעים מאדם לשפוט באופן עצמאי (או אוטונומי) מהם החיים הטובים, אנו מייחסים לשיפוט שלו ערך נמוך מערכו של השיפוט שלנו, בכך אנו מתייחסים אל האדם כפחות ערך, ולא כשווה. אם אנו מאמינים שבני האדם שווים זה לזה, אנו צריכים להאמין שדרך החיים שאנו בחרנו לעצמנו אינה עדיפה אובייקטיבית על דרך החיים שאדם אחר בחר לעצמו.⁵

איך מיישם דבורקין את הזכות לעצמאות מוסרית בויכוח על הלגיטימיות של הפורנוגרפיה? ראשית, הוא מניח שעל פי עיקרון מיקסום האושר, החברה תעדיף צנזורה של פורנוגרפיה. כלומר, הוא מניח שרוב האוכלוסייה מעוניינת שהשלטון יתערב בנושא על ידי חקיקה ושהפגיעה באינדיבידואלים (הצרכנים והיצרנים של הפורנוגרפיה) היא מינורית ביחס להגברת האושר שתתרחש כתוצאה

³ Ronald Dworkin, Taking Rights Seriously, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts, 1977. pp. 274-275.

⁴ דבורקין מניח שהתיאוריה התועלתית פועלת ברקע של רוב הדמוקרטיות המערביות המודרניות ולכן עימה הוא בוחר

Dworkin, 'Do we have the Right to Pornography?', **Op. Cit.**, pp. 359-360 להתמודד.

⁵ Dworkin, 'Do we have the Right to Pornography?', **Op. Cit.**, pp. 360-361.

מהתערבות זו⁶. כעת יש לבדוק: האם חקיקה כזו, שמוצדקת על פי עיקרון מיקסוס האושר, פוגעת בזכות לעצמאותו המוסרית של הפרט?

ובכן, לא כל חקיקה בנושא בהכרח פוגעת בזכות זו. דבורקין מנסח עבורנו שני כללים שמגבילים את השלטון מלחוקק חוקים מגבילים על הפורנוגרפיה, כללים שבבסיסם טמונה הזכות לעצמאות מוסרית: 1. תהיה זו הפרה של הזכות לעצמאות מוסרית לחוקק חוק שמגביל את הפורנוגרפיה כאשר ההצדקה היחידה לחוק היא שפורנוגרפיה מכילה ייצוגים של מיניות שהינם משפילים, חייתיים או באופן כלשהו אינם הולמים בני אדם הגונים; 2. תהיה זו הפרה של הזכות לעצמאות מוסרית לחוקק חוק שכזה כאשר ההצדקה היחידה לחוק היא שרוב אנשי הקהילה מסכימים עם הכתוב מעלה ולכן הם נפגעים או נגעלים מהעובדה שאנשים אחרים בקהילה שלהם צורכים פורנוגרפיה⁷. המניעים שנגדם יוצא דבורקין הם מניעים שהוא מגדיר אותם *מעדפות חיצוניות* – העדפות של אדם באשר לדרך שאנשים אחרים יחיו את חייהם (והעדפות אלה, אין זה מן הצדק שייספרו בחישוב הכללי של האושר והסבל)⁸.

לטענת דבורקין, אם לשלטון יש הצדקות שונות לפעול במגמתיות נגד פורנוגרפיה, ואם יש לו דרך לוודא שהעדפות חיצוניות אינן מעורבות בשיקולים – יש לגיטימציה לפעול בהתאם ולחוקק חוקים שמגבילים פורנוגרפיה. הצדקות לגיטימיות אפשריות שמונה דבורקין הן: 1. הוכח שצריכה פרטית של פורנוגרפיה גורמת לעלייה משמעותית בפשיעה; 2. הוכח שצריכה פרטית של פורנוגרפיה פוגעת בדרך כלשהי בכלכלה; ומכיוון שלפורנוגרפיה כסוגה אין ערך ספרותי או תרבותי משל עצמה, הנזקים שהיא מסבה מצדיקים את איסורה. כלומר, דבורקין איננו מגן על הפורנוגרפיה באופן אפריורי, אלא יוצא נגד חקיקה שמבוססת על טיעונים שממעיטים בערכם המוסרי של אנשים שבחרים לצרוך אותה. אולם, כפי שניתן להבין מן הנוסח שנותן דבורקין, הבעיה טמונה בחוסר היכולת האנושית להבחין בטיעונים מוסרניים בלתי כשרים ולבערם מן המניעים לחקיקה. מסקנתו של דבורקין בשלב זה היא שמכיוון שלא הוכח קשר כלשהו בין פורנוגרפיה לפשיעה או לפגיעה

⁶ Dworkin, 'Do we have the Right to Pornography?', **Op. Cit.**, pp. 359-360.

⁷ Dworkin, 'Do we have the Right to Pornography?', **Op. Cit.**, p. 354.

⁸ Dworkin, 'Taking Rights Seriously', **Op. Cit.**, pp. 275-276.

בכלכלה, ומכיוון שאין לנו דרך מהימנה לבדוק את כשרות מניעינו להגבלת השימוש הפרטי בפורנוגרפיה – עלינו להתיר שימוש זה.⁹

ומה יהיה על שימוש בפורנוגרפיה בריש גלי? לטענת דבורקין ניתן למצוא טיעונים רבים, חפים משיפוט מוסרי, אשר מצדיקים את ההגבלה על ההצגה וההפצה של פורנוגרפיה בפומבי. טיעונים כאלה מתייחסים הן לזכויותיהם של אנשים שאינם צורכים פורנוגרפיה ואינם מעוניינים להיתקל בייצוגים מיניים בוטים בחיי היומיום שלהם (הם גם אינם מעוניינים שילדיהם ייתקלו בייצוגים אלה) והן לזכויותיהם של אנשים שצורכים פורנוגרפיה ואינם בהכרח מעוניינים לצרוך אותה בכל זמן ובכל מקום (יש להניח שיש להם גם עיסוקים אחרים). מובן שגם כאן עלול להיות ערבוב מסוים של הצדקות – הן לגיטימיות לשיטתו של דבורקין והן לא לגיטימיות – אולם דבורקין טוען שבאשר להצגה של פורנוגרפיה בפומבי, יש להכיר בבעייתיות זו ועם זאת לקיים רגולציה מסוימת. רגולציה זו, צריך שתהיה במידה ותוך התחשבות בפגיעה האפשרית בצרכני הפורנוגרפיה. ניתן, למשל, להגביל את המכירה וההקרנה של פורנוגרפיה לאזורים מסוימים בעיר, להגביל את הפרסום של הז'אנר (באמצעים לא יותר מחמירים מההגבלות שחלות על פרסום מוצרים אחרים, כגון מכוניות והלבשה) ולחייב סימון מסוים של חנויות ובתי עסק שאדם עלול להיתקל בתוכם בחומר פורנוגרפי (כל עוד הסימון איננו במטרה להטיל קלון במי שנכנס לחנויות אלה)¹⁰.

לסיכום, דבורקין טוען שאין להגביל כלל את השימוש הפרטי בפורנוגרפיה מטעמים של הגנה על הזכות לעצמאות מוסרית ושניתן (ואף צריך) להגביל במידה מסוימת את ההצגה של פורנוגרפיה בפומבי, תוך התחשבות בפגיעה האפשרית בצרכני הפורנוגרפיה ותוך הימנעות משימוש נקמני או מבזה ברגולציה זו כנגד צרכני הז'אנר.

לכאורה, נראה שכל מי שמחזיק בעמדה ליברלית צריך להסכים עם עמדתו של דבורקין, אשר משתמש ביסודות הבסיסיים ביותר של התורה הליברלית (שוויון וחירות) על מנת לבסס את עמדתו באשר להתערבות ממשלתית בנושא הפורנוגרפיה. זאת ועוד, בתחילת הפרק טענתי שעמדות ליברליות ככלל יתמכו בהקטנת ההתערבות הממשלתית בחייהם הפרטיים של האזרחים. אולם לכל אורך הדרך דבורקין נמנע מלשפוט את החומרים הפורנוגרפיים עצמם, בה במידה שהוא נמנע מלשפוט את צרכני החומרים הללו. לכן, נוכל למצוא קולות ליברליים אשר דווקא יקראו להוספת מנגנונים רגולטיביים

⁹ Dworkin, 'Do We Have a Right to Pornography?', **Op. Cit.**, pp. 354-355.

¹⁰ Dworkin, 'Do we have the Right to Pornography?', **Op. Cit.**, pp. 355-358.

על ייצור ומכירת חומרים פורנוגרפיים. קולות אלה יעניקו לפורנוגרפיה עצמה משמעות, ולא יתייחסו אליה כאל עוד התנהגות אנושית שהערך המוסרי שלה נתון לשיפוטו האישי של כל אינדיבידואל. אחד הטיעונים האלה, טיעון שמתיישב עם העמדה הליברלית אך טוען שיש לגיטימציה להתערבות ממשלתית בנושא הפורנוגרפיה, נטען על ידי ריאה לנגטון (Langton). הטיעון משתמש למעשה במונחים ובכללי המשחק הליברליים, כפי שרונלד דבורקין מגדיר אותם, אולם מסקנתו הפוכה – משום שהטוענים אותו מעניקים משמעות לחומרים פורנוגרפיים בכלל ולפורנוגרפיה אלימה בפרט.

הטיעון הנגדי, בדומה לטיעון של דבורקין, נסמך על התיאוריה התועלתית והוא עוקב אחר אותו קו מחשבה. אם דבורקין הניח שעל בסיס התועלתיות ניתן להצדיק מדיניות של צנזורה על פורנוגרפיה, הטיעון של לנגטון מניח בדיוק את ההפך: רוב האנשים יתמכו במדיניות מתירנית, בין אם הם בעצמם צורכים פורנוגרפיה ובין אם לא. העדפה כזו, בתוך תורה תועלתית, יכולה להצדיק מדיניות מתירנית מצד השלטון¹¹. כעת יש לבדוק, האם אנשים מעדיפים מדיניות כזו ממניעים אישיים או ממניעים שנובעים מהעדפות חיצוניות – שהרי דבורקין טען שהאחרונים הינם פסולים ואינם יכולים לשמש הצדקה בתורה שמבוססת על שוויון.

פורנוגרפיה בכלל, ופורנוגרפיה אלימה בפרט, מציגה נשים באופן שעלול לפגוע בהן. כיצד? ראשית, חומרים פורנוגרפיים יכולים לפגוע ברגשותיהן של נשים. נוסף על כך, פגיעה משמעותית הרבה יותר יכולה להיגרם להן: נשים מוצגות בחומרים פורנוגרפיים רבים כנחותות, כחפצים, כמי שנהנות מאלימות ומהשפלה וכדבר-מה שיש לגברים זכות עליו. לנגטון טוענת שנשים עלולות לחוות את התוצאות של תפוצתם של חומרים פורנוגרפיים כאלה בחיי היומיום שלהן: לקבל יחס נחות במקום העבודה שלהן, לספוג השפלות והתנהגות אלימה מבני זוגן, להיות מודרות מן הזירה הציבורית ועוד. כלומר, לפורנוגרפיה ולתכניה יש משמעות והשפעה על חייהן של נשים ועל מעמדן כשוות בחברה אשר התפיסות הפטריארכליות והמאצ'ואיסטיות שבה הולכות ומתחזקות¹².

¹¹ Rea Langton, 'Whose right? Ronald Dworkin, Women, and Pornographers', Philosophy and Public Affairs, vol. 19, no. 4 (Fall 1990), pp. 337-338.

¹² Langton, *Ibid.*, pp. 341-344.

לאיזו מסקנה מובילה אותנו הטענה הזו, על אודות המשמעות של פורנוגרפיה עבור נשים? מכיוון שהפורנוגרפיה עצמה מכילה תכנים מפלים, אשר מחזקים את מעמדם של גברים ומאשררים עבורם את התפיסות שלהם על עליונותם ביחס למין הנשי, אפשר להטיל ספק במניעיהם לתמוך במדיניות מתירנית. לא יהיה זה מופרך לטעון שרבים באוכלוסיה יתנגדו להגבלות על הפורנוגרפיה משום שתהיה בפעולה כזו אמירה על אודות נשים שאין הם רוצים לקבלה: נשים אינן נהנות מהשפלה ואלומות, הן אינן חפצים ואינן שייכות לגברים, הן שוות זכויות וחירויות והמדינה צריכה לאפשר להן מימוש עצמי כמו לכל אזרח אחר. אם זהו המניע של גברים רבים לתמוך במדיניות מתירנית כלפי פורנוגרפיה, הרי שהם מונעים מהעדפות חיצוניות – העדפות שעניין כיצד אנשים אחרים ייוצגו, ייתפסו ויחיו את חייהם. וכבר טענו שהעדפות חיצוניות אינן יכולות להיכלל בתחשיב התועלת, ולכן אין הצדקה למדיניות מתירנית כלפי פורנוגרפיה. יותר מזה, אנו רואים שמדיניות מתירנית מהווה פגיעה בעיקרון השוויון – היא מגבירה את אי השוויון כלפי נשים, ולכן ישנה הצדקה על בסיס זכות (הזכות לשוויון) לפעול נגד מדיניות זו, הצדקה אשר גוברת על הצדקות על בסיס תיאוריות רקע כדוגמת תורת התועלתיות¹³.

לסיכום, הטיעון הנגדי של לנגטון איננו מתנגד לקיומה של הזכות לעצמאות מוסרית, שעל קיומה הצביע דבורקין. אלא, הוא מראה שני דברים: 1. מדיניות של מתירנות בפורנוגרפיה גורמת לפגיעה בזכויות של נשים, בפרט הזכות לשוויון, ולכן היא מדיניות שאיננה לגיטימית בתוך תפיסה ליברלית; 2. המניע להפעלת מדיניות של התערבות בפורנוגרפיה הינו השאיפה להגדלת השוויון בחברה ולכן הפעלתה איננה פוגעת בזכות לעצמאות מוסרית של הצרכנים של פורנוגרפיה. לכן, למרות הפגיעה הברורה בחירות הפרט, פגיעה שהליברליזם מנסה להימנע ממנה במידת האפשר, יש לה הצדקה, והיא בסופו של דבר תורמת לשיפור חייהם של הפרטים בחברה.

¹³ Langton, *Ibid.*, pp. 345-347.

טיעון נוסף שליברליים רבים טוענים נגד הפעלת צנזורה, או רגולציה כלשהי, על פורנוגרפיה עוסק, כאמור, בחופש הביטוי. חופש הביטוי נתפס כאחד מעמודי התווך של העמדה הליברלית, בעיקר בעקבות כתביו של מיל¹⁴ (Mill). בספרו "על החירות" מקדיש מיל פרק נכבד לפירוט החשיבות של מתן האפשרות, לכל מי שרוצה, לבטא את דעותיו¹⁵. הוא מצדיק את ההתייחסות המיוחדת שלו לחופש זה, בין היתר, בשם ההגנה על האוטונומיה של הפרט: רק אם כל פרט ייחשף לשלל עמדות ודעות, הן אמיתיות והן שקריות, נוכל לומר שאנו מעניקים לו אוטונומיה מלאה לשפוט ולהחליט מהי הדרך הנכונה, או מהי האמת.

לפיכך אם מתייחסים לפורנוגרפיה כצורת ביטוי (בדומה לאמנות, לכתיבה וכדומה), יש להגן עליה מפני צנזורה מכיוון שהיא חוסה תחת ההגנה של חופש הביטוי. כלומר, גם אם נסכים שפורנוגרפיה מפיצה תפיסות שקריות על נשים (למשל: שהן נהנות מאלימות, או שהשפלה זה סקסי בעיני נשים), חופש הביטוי מאפשר הפצה של תכנים שקריים אלה, במטרה להגן על היכולת של הפרט לשפוט בעצמו מה אמיתי לגבי גברים ונשים.

אולם מתברר שהתמונה איננה כה פשוטה. ליברלים רבים אינם מסכימים עם פרשנות זו של המצב, וגם הם מבססים את טענותיהם על דבריו של מיל ב"על החירות". בדוגמה מפורסמת של מיל הוא טוען שביטוי או דיבור יכולים להוות פגיעה ממשית, אם הם נאמרים בקונטקסט מסוים. בדוגמה שלו, מיל משווה בין פרסום מאמר בעיתון שטוען שסוחרי התירס מרעיבים את העניים לבין שלהוב קהל זועם על ידי אמירה זו. כלומר, מיל אמנם מגן על הזכות לטעון טענות בחופשיות, אולם הוא מקפיד להדגיש שגם לקונטקסט יש משמעות. לכן, נפתח כאן פתח שבו אפשר לטעון שפורנוגרפיה, בקונטקסט הנוכחי¹⁶, פוגעת בנשים. איך היא עושה זאת? פורנוגרפיה מציגה את אי השוויון בין נשים וגברים כארוטי, ההיצגים שבה מבססים את התפיסות הקיימות לגבי נשים ומעמיקים את הפער ההיררכי בין גברים ונשים בחברה. על ידי כך פורנוגרפיה מונעת מנשים את האפשרות לחיות חיים של שווה בין שווים כאינדיבידואלים אוטונומיים. למעשה, במצב שבו אין אפשרות לנשים לצאת מן

¹⁴ בספרו "על החירות" מיל קורא לחופש זה "חופש המחשבה והיכוח". ניתן כמובן לטעון שמיל כלל לא התכוון לחופש הביטוי כפי שאנו מבינים אותו היום, אולם גם אם משתמשים במשמעות הרחבה יותר של חופש זה ניתן להציג את הטיעון הנגדי לטיעון הנ"ל, כפי שאעשה בהמשך.

¹⁵ John Stuart Mill, 'On Liberty', in: John Stuart Mill, Three Essays: On Liberty; Representative Government; The Subjection of Women, Oxford University Press, 1975, pp. 22-68.

¹⁶ קונטקסט שבו נשים אינן נתפסות כשוות ואינן משתתפות באופן שוויוני במרחב הציבורי.

המרחב הפרטי שבו הן "כלואות", תחום הדיון החופשי מצומצם לכדי מחציתו – חצי מהאוכלוסייה איננה אוטונומית ואיננה משתתפת בדיון הציבורי כלל¹⁷.

לסיכום, טיעון זה, שניתן לייחס לפמיניזם הליברלי, מעניק לפורנוגרפיה משמעות ופרשנות: הפורנוגרפיה מציגה את אי השוויון בחברה כארוטי, כדבר רצוי ומושך. בנוסף, בקונטקסט החברתי הקיים, שבו נשים אינן בעלות מעמד שווה לזה של גברים ותפיסות פטריארכליות עדיין שולטות בחינוך, הפורנוגרפיה למעשה איננה רק ביטוי או דיבור – היא משפיעה על העולם. פורנוגרפיה משתיקה את דעותיהן של נשים ומונעת מהן את האוטונומיה שמגיעה להן כבני אדם – ולכן היא פוגעת בעיקרון בסיסי של הליברליזם: הזכות לשוויון.

¹⁷ Dyzenhaus David, 'John Stewart Mill and the Harm of Pornography', *Ethics* 102 (April 1992), pp. 547-549.

הפמיניזם הרדיקלי הוא זרם בפמיניזם, שחותר להגיע לשורשי אי השוויון כלפי נשים בחברה, ומכאן שמו (*Radix* בלטינית משמעו שורש, *Root*). על פי עמדה זו, המקור לאי השוויון של נשים בחברה טמון בתפיסות פטריארכליות של מגדר, כלומר, מרכזיותו של הגבר ומשניותה של האישה הם שמונחים בבסיס התפיסה המגדרית השלטת (בשונה מתפיסות פמיניסטיות אחרות, שתולות את האשמה בחקיקה בלתי הוגנת או בהיררכיה מעמדית, למשל). מרכיב חשוב נוסף בתפיסה זו הוא הכוח – ההיררכיה החברתית בין גברים ונשים, כמו בין מעמדות או בין קבוצות אתניות, נקבעת על פי הכוח שיש לקבוצה אחת לשלוט בקבוצה אחרת. על פי תפיסה זו, לא יכול להיות פתרון לאי השוויון בתוך המערכות הקיימות בחברה, מכיוון שמערכות אלה נגועות בתפיסה זו של שליטה וכוחניות. באשר לפתרונות אפשריים לבעיה, הדעות חלוקות בתוך הזרם הרדיקלי, אולם כל הפתרונות מבטאים את הצורך בחשיבה מחודשת על נשיות (ולכן גם על גבריות) ושינוי חברתי משמעותי ויסודי.

אחד הנושאים המרכזיים שאליו מתייחס הזרם הרדיקלי הוא המיניות. מדוע? על פי קתרין מקינון (MacKinnon), יש להתייחס למיניות בתוך התיאוריה הפמיניסטית מכיוון שהשליטה הגברית היא מינית¹⁸ (ובכלל, מיניות גברית סובבת סביב הכיבוש האגרסיבי של החלש ממך, ברוב המקרים: נשים). מקינון טוענת שהמיניות שלנו מעוצבת על ידי הבניה חברתית; לשון אחר, המיניות לא "הגיעה עם החסידה", ומה שמעצב אותה הוא מוכוון מטרה: חיזוק השליטה הגברית והכניעות הנשית¹⁹.

לטענת מקינון, כל מי שכתב על מיניות אחרי פרויד מתייחס אליה כאל דבר מה קדם-חברתי אשר החברה מעצבת אותו בדרכים שונות על מנת להתאימו לחיים המשותפים בה (תפיסה זו קשורה למושג הסובלימציה, שאליו אתייחס בפרק ג'). התייחסות זו היא המקור של תפיסת "השחרור המיני" – אם נשים יורשו לקיים יחסי מין ללא הגבלה וללא טאבו, הן יהיו חופשיות. אולם מקינון טוענת שניסיון כזה, להפוך את הטאבו למותר וללגיטימי, דוחף למעשה למצב שבו רצונות של גברים יהיו לגיטימיים²⁰, מפני שעדיין אין מקום לדבר על רצון של נשים: ההבניה של המיניות הנשית היא עמוקה

¹⁸ MacKinnon Catharine A., 'Sexuality', in: Linda Nicholson (ed.), *The Second Wave: a reader in feminist theory*, New York: Routledge, 1997, p. 158.

¹⁹ MacKinnon, *Ibid.*, p. 160.

²⁰ MacKinnon, *Ibid.*, pp. 161-162.

ומקובעת – ומה ש"נשים רוצות" למעשה איננו אלא השתקפות של הרצון הגברי. בתיאוריה של מקינון, הפורנוגרפיה תופסת מקום עיקרי וחשוב בהבניה החברתית של מיניות גברית ומיניות נשית. על פי מקינון, הפורנוגרפיה עונה על השאלה: "מה גברים רוצים?". הפורנוגרפיה מציגה כיצד גברים רואים את העולם – דרך הניסיון לשלוט בו ולכנס אותו (ועל ידי כך היא משתתפת באופן פעיל בהבנית הגישה של גברים לעולם). נשים, כחלק מן העולם, הן מטרה לניכוס ושליטה על ידי גברים. לכן, על פי הפורנוגרפיה, גברים רוצים לראות נשים כנועות, פגועות, נשלטות ובעיקר נגישות. דרכה לומדים גברים מהי מיניות גברית: שליטה וכוח.²¹ מצבים רצויים אלה של נשים ייוצגו באופן ארוטי, מהנה, משחרר וטבעי – הן תמיד יחייכו למצלמה; החיוך הזה, ה"הסכמה", הוא שמגדיר ומבנה את המיניות הנשית: הנאה מחילול, מכאב ומכניעה. למעשה, מה שמוצג כארוטי בפורנוגרפיה הוא אי השוויון עצמו – המיניות מוגדרת על ידי ההיררכיה, לכן אין מיניות ללא עליונות.²²

אם כן, הפמיניזם הרדיקלי מייחס משמעות רבה לפורנוגרפיה – היא נתפסת כחלק ממערך חברתי שמעצב את המיניות הגברית והנשית; על כן, התוכן של חומרים פורנוגרפיים מקבל משנה חשיבות. ואכן, מקינון והוגות רדיקליות אחרות פועלות למען חקיקה נגד פורנוגרפיה (בראש ובראשונה נגד פורנוגרפיה אלימה ופורנוגרפיית ילדים, אך לא רק). התפיסה הרדיקלית אמנם איננה מאפשרת פתרון מלא לאי השוויון נגד נשים בתוך המסגרות הקיימות, אולם הפעולה התחקיתית נגד פורנוגרפיה היא התחלה של התקרבות למצב טוב יותר עבור נשים.

ראינו כיצד מתמודד הפמיניזם הרדיקלי עם סוגיית הפורנוגרפיה, אך טרם ראינו כיצד זרם זה מתמודד עם הטיעון הליברלי שמצר, אולי, על התכנים הבלתי ראויים של פורנוגרפיה, אך עם זאת מתיר את פרסומה במסגרת חופש הביטוי. בפרק זה אציג שתי תשובות של הפמיניזם הרדיקלי באשר ל"טיעון חופש הביטוי", שתיהן מתייחסות אל הפורנוגרפיה כמעשה של דיבור (Speech Act):²³ האחת תטען שפורנוגרפיה היא מעשה של דיבור שמשעבד נשים והשנייה תטען שפורנוגרפיה היא מעשה של דיבור של גברים, אשר משתיק נשים. כלומר, התשובה הראשונה מעמתת את חופש הביטוי עם הזכות לשוויון והשנייה מעמתת את חופש הביטוי עם עצמו.

²¹ MacKinnon, *Ibid.*, p. 166.

²² MacKinnon, *Ibid.*, pp. 167-170.

²³ המונח העברי נסמך על תרגומו של גיא אלגת.

כרקע לתשובות אלה, יש לעמוד על ההבחנה בין שלושה מונחים²⁴, שקשורים למעשים של דיבור:

1. פעולה לוקוציונית (Locutional Act) – ביצוע מעשה של אמירת דבר מה (בעל משמעות).
2. פעולה פרלוקוציונית (Perlocutional Act) – השפעה על העולם באמצעות אמירת דבר מה.
3. פעולה אילוקוציונית (Illocutional Act) – ביצוע מעשה בעל כוח מסוים, שבא לידי ביטוי באמירת דבר מה.

אבהיר את ההבחנה באמצעות דוגמה פשוטה: כאשר נשיא נבחר בישראל עליו להישבע אמונים למדינה בפני הכנסת. במעמד זה הוא מבצע את שלוש הפעולות: הפעולה הלוקוציונית היא אמירה בקול של משפטים בעלי תוכן ומשמעות; הפעולה הפרלוקוציונית יכולה להיות שדבריו מרגשים את הנוכחים במליאה, שאשתו מזילה דמעה של שמחה וכדומה; הפעולה האילוקוציונית היא שהוא הופך לנשיא המדינה.

כאמור, הטיעון הפמיניסטי הראשון קובע שפורנוגרפיה היא מעשה של דיבור שמעבד נשים. האם מעשה של דיבור אכן יכול לשעבד מישהו? ניתן להראות שכן, על ידי דוגמה: כאשר אדם אומר "אין כניסה לשחורים", הוא מבצע מעשה של דיבור שמסווג שחורים כנחותים, שמעניק לגיטימציה לאפליה נגד שחורים וששולל מהם זכויות. לפיכך נראה שזהו מעשה של דיבור שמעבד שחורים. אולם התוכן (או: הפעולה הלוקוציונית) של דברי האיש איננו מספיק על מנת לשעבד שחורים. כדי שלמעשה זה של דיבור יהיה כוח אילוקוציוני, לאדם שמבצע אותו צריכה להיות סמכות מסוימת – במקרה זה הסמכות למנוע כניסה של אנשים למקום מסוים (בית עסק פרטי, מבנה ציבורי, אוטובוס וכדומה). כלומר, מעשה של דיבור שנעשה על ידי אדם בעל סמכות בתחום מסוים, יכול לשעבד אנשים ולפיכך לפגוע בזכותם לשוויון²⁵. לכן, אם פורנוגרפיה היא מעשה של דיבור שנעשה על ידי בעל סמכות ואשר מעבד נשים, אז היא פוגעת בזכותן של נשים לשוויון ואין הוא יכולה ליהנות מחסותו של חופש הביטוי.

²⁴ את ההבחנה הזו טבע ג'. ל. אוסטיין (Austin) בספרו: J.L. Austin, *How to do things with words*, 1962. ההגדרות, כפי שהן מופיעות בעבודה זו, מבוססות על התרגום העברי: ג'. ל. אוסטיין, איך עושים דברים עם מילים, תרגם גיא אלגת, הוצאת רסלינג, 2006, עמוד 137.

²⁵ Langton Rea, 'Speech Acts and Unspeakable Acts', *Philosophy and Public Affairs*, vol. 22, no. 4 (Fall 1993), pp. 302-305.

הפמיניזם הרדיקלי טוען שפורנוגרפיה היא אכן בעלת סמכות בתחומה – תחום המשחק המיני. צרכנים של פורנוגרפיה מפרשים את מה שהם רואים בה כהצגה של מה שאמיתי ביחס למין ומיניות וכהצגה של מה שלגיטימי לעשות בתחום המיני. אפשר אפילו לומר שבתחום המין יש לפורנוגרפיה מונופול על מה שייתפס כלגיטימי ומקובל²⁶. מובן שיהיו מי שירצו לטעון שפורנוגרפים הם מיעוט מחתרתי, חסר כוח פוליטי ובעל מניעים חתרניים וביקורתיים – אולם מי שטוען זאת מתעלם מן העובדה שתעשיית הפורנו מגלגלת מעל 11 מיליארד דולר בשנה²⁷. קשה לקרוא לתעשייה כזו מיעוט מחתרתי וחסר כוח.

כעת יש לבדוק האם פורנוגרפיה משעבדת נשים, לא רק כפעולה לוקוציונית (כלומר, מבחינת התוכן שלה), אלא גם כפעולה אילוקוציונית. ניקח את דוגמת ההפרדה של שחורים כמקרה פרדיגמטי של שעבוד באמצעות מעשה של דיבור. בדוגמה זו מצאנו ארבעה תנאים שהתקיימו: 1. סיווג אדם כנחות; 2. מתן לגיטימציה לאפליה נגדו; 3. שלילת זכויותיו; 4. המעשה של דיבור נעשה על ידי בר סמכא. אם נבחן את התנאים האלה, נוכל לראות שלפחות חלקם מתקיימים עבור פורנוגרפיה²⁸:

1. הפורנוגרפיה מסווגת נשים כנחותות – ניתן לבסס טענה זו מכמה זוויות, הבסיסית והעמוקה ביותר מתוכן היא שעל מנת ליצור פורנוגרפיה (לצלם סרט או מגזין) נשים אמיתיות צריכות לחוות את הסיטואציות שמוצגות בה²⁹. בכך הפורנוגרפיה אומרת שסבל וניצול של נשים (לפחות של אלה שמשתתפות בעשייה הפורנוגרפית) איננו סיבה מספקת כדי להימנע מהפקת סרטים ומגזינים פורנוגרפיים.
2. הפורנוגרפיה מעניקה לגיטימציה לאפליה נגד נשים – הכפייה והכוח שמשמשים את הפורנוגרף ביצירת החומרים הפורנוגרפיים (שנעשית בחסות החוק) מעניקים לגיטימציה לגברים אחרים להשתמש בכפייה ובכוח נגד נשים במסגרות חייהם השונות (בבית, בעבודה, במקומות בילוי וכו')³⁰.

²⁶ Langton, *Ibid.*, p. 312.

²⁷ הנתון נכון לשנת 2001.

²⁸ Langton, *Ibid.*, pp. 303, 308.

²⁹ MacKinnon Catharine A., 'Defamation and Discrimination', in: MacKinnon Catharine A., *Only Words*, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts, 1993, pp. 7-8.

³⁰ MacKinnon, *Ibid.*, pp. 14-15.

3. הפורנוגרפיה שוללת זכויות מנשים – בשלב זה נניח שאין לפורנוגרפיה כוח שכזה, אולם

בהמשך נראה שייתכן וזו הנחה אופטימית מדי.

4. כאמור, לפורנוגרפיה יש סמכות בתחומה.

לפיכך אפשר לומר שפורנוגרפיה משעבדת נשים באופן דומה, אם לא זהה, לאופן שבו האדם שאומר "אין כניסה לשחורים" משעבד שחורים.

לסיכום, הטיעון הפמיניסטי הראשון נגד "טיעון חופש הביטוי" של הליברליזם, הראה לנו שפורנוגרפיה היא מעשה של דיבור שמשעבד נשים ונעשה על ידי בעל סמכות – כלומר, הפורנוגרפיה פוגעת בזכותן של נשים לשוויון ואין זה מן הצדק שהיא תהיה מוגנת על ידי חופש הביטוי.

הטיעון השני של הפמיניזם הרדיקלי נגד ההגנה על פורנוגרפיה על ידי חופש הביטוי, הוא שפורנוגרפיה היא מעשה של דיבור של גברים, אשר משתיק נשים. להשתקה יש כמה משמעויות, וניתן להבהיר אותן על ידי ההבחנה שהצגתי בתחילת הפרק³¹:

1. השתקה לוקוציונית – מתרחשת כאשר יש מניעה פיסית ממישהו להשמיע את קולו, או כאשר

האדם חושב שלא יאמינו לו או לא יקשיבו לו ולכן בוחר לשתוק.

2. השתקה פרלוקוציונית – מתרחשת כאשר המילים נאמרות, אולם אינן משפיעות על

השומעים כפי שהתכוון לכך אומרם.

3. השתקה אילוקוציונית – מתרחשת כאשר אומרים משפט שיש לו בנסיבות המתאימות כוח

אילוקוציוני בעולם, אך כוח זה איננו יוצא אל הפועל.

ההשתקה שמעניינת את הפמיניזם הרדיקלי היא ההשתקה מן הסוג השלישי, מפני שהיא קשורה באופן החזק ביותר לכוח הפוליטי של הדובר. על מנת להבהיר מהי השתקה מסוג זה, אתן דוגמה: אם בוס אומר לעובד שלו "אתה מפוטר", הוא מבצע בכך פעולה עם כוח אילוקוציוני – העובד מפוטר דה פקטו על ידי האמירה עצמה. לעומת זאת, אם עובד אומר לבוס שלו "אתה מפוטר", המילים אמנם נאמרות (פעולה לוקוציונית), אך אין להן כוח אילוקוציוני, משום שהעובד נמצא במעמד שבו אין כוח אילוקוציוני למילים הללו – לפטר את הבוס הוא מעשה של דיבור שאין הוא יכול לבצע.

³¹ Langton, 'Speech Acts and Unspeakable Acts', **Op. Cit.**, pp. 314-316.

האם מעשה של דיבור של אדם אחד יכול להשתיק מעשה של דיבור של אדם אחר? ניתן להראות שכן. על מנת שלפעולה יהיה כוח אילוקוציוני צריכים להתקיים תנאים מסוימים, ותנאים אלה אינם תמיד תנאים כתובים שנקבעו בהליך מסודר. ייתכן מאוד שתנאים רבים הם בסך הכל קונבנציות בלתי כתובות, שמועברות בעל פה בין חברי קהילה מסוימת – אך העובדה שהם אינם כתובים, איננה מפחיתה את ההכרח שבהתקיימותם על מנת להעניק למעשה מסוים כוח אילוקוציוני³². למשל, אם ניצמד לדוגמה הקודמת, בחוזה של העובד לא כתוב במפורש שהוא איננו יכול לפטר את הבוס – זו קונבנציה שבעל פה. אך מכך שהיא איננה כתובה בשום מקום, אין זה אומר שלאמירה של העובד "אתה מפוטר" יכול להיות כוח אילוקוציוני. כלומר, יש מצבים שבהם מעשה של דיבור של אדם אחד (או מספר אנשים, שקבעו את הקונבנציה) קובע את גבולותיו של מעשה של דיבור של אדם אחר. או במילים אחרות: מעשה של דיבור יכול להשתיק.

האם פורנוגרפיה היא מעשה של דיבור בעל כוח להשתיק? הפמיניזם הרדיקלי טוען שכן, והוא נותן דוגמה שממחישה כיצד פורנוגרפיה יכולה להשתיק נשים. נבחן את הכוחות הפרלוקוציוניים והאילוקוציוניים של אמירת המילה "לא". בסיטואציה מינית, כאשר אישה אומרת "לא" הגבר יכול להתייחס לאמירה זו בשלוש דרכים: 1. להכיר באמירה כסירוב, ולחדול ממעשיו; 2. להכיר באמירה כסירוב, ולהמשיך במעשיו (אונס); 3. לא להכיר באמירה כסירוב. המקרה הראשון הוא, כמובן, אידיאלי. המקרה השני הוא דוגמה לשלילת הכוח הפרלוקוציוני של דברי האישה: היא התכוונה שתהיה למילה "לא" השפעה מסוימת על העולם, אך כוונה זו לא התממשה. המקרה השלישי הוא שלילת הכוח האילוקוציוני של דבריה של האישה – היא אומרת את המילה, התנאים המתאימים למעשה של דיבור כסירוב מתקיימים, אולם אין למילותיה כוח לפעול בעולם. במקרה הזה, סירוב הופך למעשה של דיבור שאישה איננה יכולה לומר אותו – היא מושקת³³.

כיצד פורנוגרפיה קשורה להשתקה שהאישה חווה? הפורנוגרפיה מציגה נשים באופן שבו אין משמעות לסירובן – הן יודעות רק להסכים. גם כאשר האישה אומרת "כן" וגם כאשר היא אומרת "לא", בפורנוגרפיה זה היינו הך, שתי המילים מביעות הסכמה לביצוע מעשים בגופן³⁴. מי שלומד מהי מיניות בעזרת חומרים פורנוגרפיים, לומד למעשה לאנוס – הוא איננו מכיר מצב שבו אישה מסרבת

³² Langton, 'Speech Acts and Unspeakable Acts', **Op. Cit.**, pp. 318-319.

³³ Langton, 'Speech Acts and Unspeakable Acts', **Op. Cit.**, pp. 320-321.

³⁴ Langton, 'Speech Acts and Unspeakable Acts', **Op. Cit.**, p. 324.

לקיים יחסי מין, סירוב אמיתי ליחסי מין איננו מיוצג בשום מקום ולכן אין לו סיבה להאמין שסירוב כזה אפשרי. לא במקרה נכתבו מילות השיר "כשאת אומרת לא, למה את מתכוונת?", הן מבוססות על קונבנציה חברתית שמפרשת את המילה "לא" מפיה של אישה, כאמירה רב משמעית. קונבנציה זו מקבלת חיזוק רב מחומרים פורנוגרפיים.

כלומר, הפמיניזם הרדיקלי הראה שפורנוגרפיה היא מעשה של דיבור אשר יש לו כוח להשתיק נשים. לשון אחר, חופש הביטוי של קבוצה אחת מגביל את חופש הביטוי של קבוצה אחרת – והגבלה כזו איננה לגיטימית בתפיסה ליברלית, לכן אין הצדקה להגן על הפורנוגרפיה על ידי חופש הביטוי. חשוב לציין שכוחה של הפורנוגרפיה להשתיק איננו נעוץ בתוכן שלה, אלא באופן שבו היא פועלת בעולם – היא גוזלת את כוחן של נשים לבטא את רצונן. לכן, אם נשוב לתנאי השלישי ששמנו בצד בטיעון הראשון של הפמיניזם³⁵: על פי פרשנות מסוימת, לפורנוגרפיה יש כוח לשלול זכויות מנשים – וטענה זו מחזקת את האמירה שפורנוגרפיה משעבדת נשים ובכך פוגעת בזכותן לשוויון.

לסיכום, מובן שהזרם הרדיקלי בפמיניזם מעניק משמעות עמוקה וכוח רב לפורנוגרפיה כחלק ממנגנוני השימור של אי השוויון של נשים בחברה המערבית. אחת העמדות הליברליות התייחסה לתכנים שמוצגים בפורנוגרפיה ולקונטקסט שבו הם מוצגים כגורמים שמשפיעים על העולם; במילים אחרות: זו עמדה שמייחסת כוח פרלוקוציוני לפורנוגרפיה – הכוח להשפיע בעזרת אמירת דבר מה. העמדה הפמיניסטית הרדיקלית רואה זאת כמובן מאליו שהתוכן של פורנוגרפיה והקונטקסט שבו היא מוצגת פוגעים בנשים, ומעניקה לפורנוגרפיה כוח משמעותי יותר – כוח אילוקוציוני לשעבד ולהשתיק נשים באמצעות אמירת דבר מה.

³⁵ ראו: עמוד 15.

הרברט מרקוזה (Marcuse) הוא הוגה שהשתייך לאסכולת פרנקפורט. אסכולת פרנקפורט הוא כינוי לקבוצת אנשים שעסקו בהגות ובמחקר בין תחומי בתחומים רבים (ביניהם: סוציולוגיה, פסיכולוגיה ופילוסופיה) על בסיס של השקפה ביקורתית מרקסיסטית. הקבוצה פעלה בגרמניה מראשית שנות ה-20 של המאה העשרים ועד 1933, חידשה את פעולתה בארצות הברית ב-1934 ושוב לגרמניה בשנת 1949 (מרקוזה עצמו נשאר בארה"ב ולא חזר לעבוד בגרמניה). הגישה הפילוסופית שנקטו חברי האסכולה נקראת התיאוריה הביקורתית: הגות שמחויבת מעיקרה לביטול האדנות והיא חלק ממסורת מרקסיסטית, פתוחה למיני התחברויות מגוונות. מתח בסיסי ששלט בפרדיגמה של אסכולת פרנקפורט היה בין הפן האופטימי והפן הפסימי: תקווה שנבעה ממסורת הנאורות ומהגות אוטופיסטית, וייאוש בעקבות הניתוח הפרשני של התפתחות הציוויליזציה האנושית. מתח זה בולט במיוחד בהגותו של מרקוזה בכלל ובהתיאוריה החד ממדית בפרט.

במשפט אחד, התיאוריה החד ממדית טוענת שבחברה הקפיטליסטית המאוחרת (דהיינו, במאה העשרים) לא קיים פוטנציאל שלילה חברתי ולכן חברה זו עמידה בפני שינוי, מוגנת מפני תמורה, חסינה מפני מהפכת שחרור האדם. תיאוריה זו, כפי שניתן ללמוד ממושגיה, שואבת את הפן המטאפיזי שלה מהגותו של הגל (Hegel): השלילה הדיאלקטית היא האופן שבו מושגים שינוי וקדמה בחברה, כלומר, על ידי ביטול עצמי וצמיחה לחברה אנושית יותר וחופשית יותר. על פי הגל, כל חברה מכילה, באופן אימננטי, מימד שוללני – ומימד זה מתבטא בכוחות שמתנגדים למצב הקיים ובכך גורמים לתמורה. החברה החד ממדית, אם כן, כשמה כן היא: היא איננה מכילה מימד שוללני או מבטל בתוכה, ולכן אין לה דרך להשתנות ולהתקדם, ולאדם שחי בה אין תקווה למהפכת שחרור³⁶. בתיאוריה החד ממדית מרקוזה מציג דרכים חדשות לדיכוי האנושות, דרכים אשר אינן בגדר הפעלת כוח חיצוני, אלא הפנמה ממוסדת ושיטתית של הסמכות השלטונית בידי האזרחים. יכולתה ההולכת וגוברת של החברה לספק את כל צרכי האדם מרוקנת מתוכן זכויות שבשם הגנתן הוקמו הדמוקרטריות הליברליות: חופש המחשבה והביטוי, הזכות לאוטונומיה והזכות לקיום אופוזיציה פוליטית. חברה שמספקת את כל צרכי היחיד יכולה לדרוש באופן לגיטימי, לפי מרקוזה, את

³⁶ הרברט מרקוזה, האדם החד ממדי, תרגמה: דליה טסלר, ספרית פועלים, 1970, עמודים 11-16.

נאמנותם חסרת הגבולות של אזרחיה ולהקטין ככל האפשר דיון אופוזיציוני או אלטרנטיבי על אופן ניהול המדינה³⁷.

מרקוזה מאשים את החברות הדמוקרטיות המערביות, שמבוססות על התפתחות טכנולוגית גוברת והולכת, בלא פחות מאשר טוטליטריות. שכן, משטר טוטליטרי איננו בהכרח משטר כוחני מטיל אימים, אלא גם משטר שמכתיב את רצונותיהם של האזרחים בשיטות מניפולטיביות. במסווה של חברה דמוקרטית שמאפשרת את חופש העיתונות, מקיימת את עיקרון הרב-מפלגתיות ותומכת בערכים פלורליסטיים אחרים, ובעזרתה של הקידמה הטכנולוגית, שמשפרת את איכות חייהם של ההמונים, נוצר עדר של אזרחים קונפורמיים, חסרי יכולת להביט אל מעבר למציאות שבה הם כלואים³⁸.

נכון, מאז ומעולם צרכי האדם היו הטרונומיים – חלקם צרכים ביולוגיים אמיתיים (אוכל, הגנה וכדומה) שנובעים מתוך האדם עצמו, וחלקם מעוצבים על ידי החברה, כל חברה על פי צרכיה הקולקטיביים ועל פי רוח התקופה. אך בשלהי המאה ה-20, טוען מרקוזה, גובר והולך השימוש החברתי בהכתבת הצרכים לאזרחים למטרות שררה. כל אותם צרכים שמוכתבים ליחיד על ידי החברה הם צרכים שקריים, מדגיש מרקוזה, ודרך החדרת צרכים שקריים אלה לתודעת האזרחים מושגת השליטה בהם. בחברה של היום קל להצביע על מספר רב של "צרכים" כאלה: כל אחד חייב טלפון סלולרי דור שלישי, חייב מכונית מפוארת עם די.וי.די לילדים, חייב לעשות ברית מילה לבן שלו ועוד כהנה וכהנה "צרכים". התוצאה של החדרת צרכים שקריים אלה ומתן האפשרות להגשימם, לפי מרקוזה, היא "הרגשה טובה בעיצומה של אי-נחת"³⁹. מרקוזה מתייחס למנגנונים שונים של דיכוי אשר מכתבים להמונים את צרכיהם, ביניהם המתירנות המינית (שחרורו של "הארוס"), שאליה אתייחס בפרק זה.

כיצד נוצר הקשר בין תיאוריה זו לבין פורנוגרפיה? כאמור, על מנת שיתרחש שינוי בחברה וכדי להשיג קידמה, יש צורך בכוחות שוללניים בתוך החברה, אשר יאפשרו את השלילה הדיאלקטית ואת הצמיחה לכיוון חברה חופשית יותר. אחד הכוחות השוללניים אשר לקחו חלק במאבק להגדלת החופש האנושי במהלך ההיסטוריה הוא "הארוס" – התשוקה והמיניות. הפורנוגרפיה היא מקרה

³⁷ מרקוזה, שם, עמודים 19-20.

³⁸ מרקוזה, שם, עמוד 20.

³⁹ מרקוזה, שם, עמוד 22.

פרטי של שימוש בארוס ככוח שוללני וחתרני, שימוש שניתן לראות במיוחד בתקופה שבין המאה ה-16 למאה ה-19. בתקופה זו שימשה הפורנוגרפיה ככלי להתנגדות פוליטית ולביקורת נגד המוסדות הדתיים. למעשה, בד בבד עם התפתחותה של הפורנוגרפיה התפתחו רשימות של "ספרים אסורים" – הפורנוגרפיה הייתה בלתי רצויה לשלטונות באופן אימננטי, למן ההתחלה.⁴⁰

דוגמאות לקשר ההדוק בין פורנוגרפיה לחתרנות פוליטית ניתן למצוא למשל בצרפת של המאה ה-18: לואי ה-14, מלך צרפת בין השנים 1643-1715, עורר עליו את זעמם של ההמונים בשל משטרו הנוקשה. ואכן, ניתן למצוא קריקטורות פורנוגרפיות של המלך, בהן הוא מוצג כהולל, אימפוטנט ומושחת, לצד עלונים שמערערים על שיטת הממשל המלוכני.⁴¹ כמו כן, לאחר המהפכה הצרפתית ב-1789, הותקפו ראשי השלטון המלוכני בכלל ומארי אנטואנט בפרט (היא הייתה שנואה במיוחד על ידי ההמונים) על ידי פרסום של ייצוגים מיניים של אורגיות גרוטסקיות בהשתתפותם.⁴²

בתחילת המאה ה-19 החלה התנתקות של הפורנוגרפיה מאמירות פוליטיות חתרניות ומשימוש בגרוטסקה. אולם כוחה הביקורתי נשמר במידה מסוימת, שכן ייצורם של חומרים פורנוגרפיים, הפצתם וצפייה בהם הוצאו מחוץ לחוק מטעמים דתיים (החוקים שאסרו זאת נותרו בתוקף בארה"ב עד אמצע המאה ה-20). לכן, מי שהמשיך ופעל בתחום, הן בצד היצרני והן בצד הצרכני, חתר תחת ערכי המוסר המקובלים שהכתיבו הכמרים, ופעל באופן מחתרתי וחשאי – כמעין התנגדות שקטה לערכי הכנסייה המקודשים.

כלומר, ניתן לראות שהפורנוגרפיה, כנציגה של ה"ארוס", שימשה בתקופות שונות ככלי שוללני בחברה. מניין שואב ה"ארוס" את תפקידו השוללני, על פי מרקוזה? מרקוזה ביסס חלקים נרחבים מהתיאוריה שלו על התיאוריה הפרוידיאנית. אחד המושגים החשובים שהוא שואל ממנו הוא הסובלימציה. הסובלימציה היא תהליך שמתרחש בעת הפיכתו של אדם ליצור חברתי – היא הדיכוי של היצר, ה"ארוס", והפניית האנרגיות של התשוקה והמיניות לכיוונים חברתיים ותרבותיים. הסובלימציה מותירה את האדם במצב של אי שקט ("התודעה שלא נחא לה"), ואי השקט הזה גורם לאדם לפרוץ גבולות חדשים, לפתח ולקדם את האנושות. תודעה שעברה סובלימציה נמצאת כל העת

⁴⁰ Hunt Lynn, 'Introduction: Obscenity and the Origins of Modernity', in: Hunt Lynn (ed.), The Invention of Pornography: Obscenity and the Origins of Modernity, 1500-1800, New York: Zone Books, 1993. pp. 9-11.

⁴¹ Hunt, *Ibid.*, p. 19.

⁴² Hunt, *Ibid.*, p. 36.

במצב דינמי, חמקמק, בין המודע ללא מודע, בין האינטלקט לאינסטינקט – ומצב דינמי זה מאפשר את החריגה מן הדיכוי העצמי של התודעה ויצירת שינוי. מצב זה הוא סוג של אוטונומיה – התודעה מכפיפה את עצמה לרציונאליות וחורגת מהדיכוי העצמי, על מנת לקדם את עצמה. אולם השינוי מוביל לדיכוי חדש – אין היא מגיעה לשחרור, כל עוד היא "תודעה שלא ניחא לה"⁴³. במובן מסוים, דומה התהליך שעובר על התודעה לתהליך שעובר על החברה כולה, כפי שתיארתי אותו בתחילת הפרק – החברה והתודעה נמצאות במצב של דיכוי, אך בתוכן יש מימד שוללני שפורץ החוצה ומביא לשינוי. כעת הן קרובות יותר לחופש, אך הן נמצאות במצב חדש של דיכוי, וחוזר חלילה.

מהסבר זה של הסובלימציה ניתן להבין מה צריכה להיות הדסובלימציה – תהליך של שחרור שאיננו תבוני, שחרור שנותן דרור ליצרים הפרימיטיביים ביותר ובסופו התודעה מגיעה למצב של שקט ויציבות ("תודעה שניחא לה"). תודעה כזו היא חופשית לחלוטין, לא במובן האוטונומי, אלא במובן של חופש שלילי – אין עליה מגבלות והיא חוזרת להיות במצבה ה"טבעי", הראשוני. במצב כזה הארוס משוחרר וחופשי לפעול בעולם ללא רסן, לא חלות עליו מגבלות נורמטיביות והמיניות והתשוקה פושות בכל.

לכאורה, במצב שרואים היום (בדומה, אולי, למה שראה מרקוזה בשנות "האהבה החופשית" בארצות הברית), שבו הארוס משוחרר ומיניות נמצאת בכל מקום, צריך האדם להיות חופשי ונטול מגבלות. אולם מרקוזה טוען שעל אף שהמיניות והתשוקה חדרו למקומות חדשים (למשל למסגרות העבודה והצריכה), לא היה זה בתהליך של דסובלימציה משחררת – אלא דסובלימציה דכאנית. דסובלימציה זו מושגת על ידי יד מכוונת, היא כלי בידיהם של השלטונות הדכאניים של הדמוקרטיות המערביות. כיצד דסובלימציה דכאנית מתרחשת? על ידי הרחבת התחומים שבהם הליבידו יכול להתבטא, גדל הסיפוק של הבריות – ותודעתם מתקרבת למצב של שקט ("תודעה שניחא לה"). אם גדל הסיפוק – אזי קטן היצר להתנגד ולשלול את המצב הקיים. יצר ההרס והמרדנות של האדם מושקע במחיר סיפוק היצרים המיניים שלו⁴⁴. כלומר, הדסובלימציה הדכאנית למעשה ביטלה את הכוח השוללני מן הארוס – ניטל ממנו אופיו החתרני וכוחו המרדני, הוא הפך ללגיטימי ונורמטיבי.

לפיכך, על פי מרקוזה, המתירנות המינית הופכת לכלי של השלטון לשתק את החברה, לקבע אותה ולעצור מבעוד מועד את הקולות שקמים עליה להופכה. בהיעדר מנגנונים ומימדים של שלילה

⁴³ מרקוזה, שם, עמוד 78.

⁴⁴ מרקוזה, שם, עמודים 76-80.

בתוך החברה היא אמנם יציבה, אך גם קפואה – אין תקווה לשיפור מצבו של האדם, שנמצא בנקודה עגומה למדי: הוא עבד נרצע, מדוכא שחש עצמו חופשי⁴⁵.

כיצד הפורנוגרפיה משתתפת בתהליך זה של דסובלימציה דכאנית? מרקוזה עצמו איננו מפרט כיצד חודר הארוס לתחומי החיים שלנו, כי אם רק מזכיר את חרושת הפרסומות והמתירנות המינית שנהוגה בחברה המערבית המודרנית (במקומות העבודה ובשוק הצרכני). אולם, לדעתי, ניתן להראות כיצד לפחות בימינו משחקת הפורנוגרפיה לידיהם של בעלי השררה, כפי שרואה אותם מרקוזה – ראשי השלטון ובעלי ההון בדמוקרטיה המערבית המפותחות.

ראשית, כזכור, תעשיית הפורנוגרפיה מגלגלת מיליארדי דולרים בשנה – לכן, מובן שלבעלי ההון יהיה אינטרס שהפורנוגרפיה תמשיך להיות מצרך נפוץ ולגיטימי ככל שניתן. ואם יש צורך בהלעטת ההמונים במסרים, שיגדירו מהן הנורמות המיניות, על מנת להגדיל את תפוצת החומרים הפורנוגרפיים – בעלי האינטרס בתחום הפורנוגרפיה לא יבחנו בהפצת מסרים כאלה. שנית, אחד הרעיונות המרכזיים בתיאוריה החד ממדית של מרקוזה הוא שהשלטון עסוק בלדאוג לכך שההמונים יהיו מרוצים – אפשר להם איכות חיים גבוהה, דאג לכלכלה יציבה, ספק להם עוד ועוד מוצרים לרכישה, והם יניחו לך לעסוק בענייני הממשל מבלי להטריד אותך. איך גורמים להמונים להיות מרוצים? כפי שהסברתי בתחילת הפרק: מכתיבים להמונים מהם הדברים שהם רוצים, ואז פשוט נותנים להם אותם (או יותר טוב: מוכרים להם אותם). זהו הדיכוי המוצלח ביותר: המדוכאים אפילו לא יודעים שהם מדוכאים, להיפך, הם חשים חופשיים מאי פעם.

לטענתי, בדיוק כך עובדת הפורנוגרפיה: היא מציבה את הסטנדרטים למהי מיניות ו"מה גברים רוצים", ונותנת אותם לכל דורש, במחיר שווה לכל נפש. ההמונים, גברים כנשים, לדעתי, שבויים ברעיונות שהוכתבו להם לגבי אידיאל היופי, למשל, שהפורנוגרפיה עיצבה עבורם (בשילוב עם חרושת הפרסומות, שאליה מתייחס מרקוזה). כעת, כל מה שהפורנוגרפיה צריכה לעשות זה להמשיך ולמכור להמונים את הפנטזיות "שלהם".

לסיכום, על פי שיטתו של מרקוזה, המתירנות המינית בכלל והפורנוגרפיה בפרט הן כלים בידי השלטון להעמקת האדישות והקונפורמיות של האזרחים. אזרח מרוצה ומסופק איננו מתעניין

⁴⁵ זהו הפן הפסימי של הגותו של מרקוזה. באופן כמעט פרדוקסלי, מרקוזה תמך בזמנו בתנועות פוליטיות שונות שקיוו להשיג שינוי חברתי אמיתי – וזהו, כמובן, הפן האופטימי שבו, שמאמין ביכולתו של האדם למרוד ולחרוג מהמצב שבו הוא נמצא בתקווה להתקרב לחירות האמיתית שלה הוא ראוּי.

בפעולות שאינן פוגעות באיכות חייו ולכן הוא אינו מוצא סיבה לערער על החלטות הממשלה, על מוסריותם של העומדים בראשה ועוד כהנה וכהנה עניינים שעלולים להטריד את מנוחת הפוליטיקאים ובעלי השררה האחרים. הפורנוגרפיה, אם כן, נמנית עם שורה של מנגנונים שלמעשה מבטלים את הכוחות השוללניים בחברה, ובכך הופכים אותה לחד ממדית. בחברה הזו, בעלת המימד האחד – מימד המציאות – האזרחים אינם מעורבים פוליטית ואינם קובלים נגד עוולות מעוולות שונות שהממשלה אחראית לתיקונן.

לכן, מחד גיסא נראה שמעמדתו של מרקוזה נובע שיש לפעול למען צנזורה של פורנוגרפיה, כיוון שזו מהווה חלק מן המנגנונים הדכאניים של השלטון. מאידך גיסא, נראה שאין שום טעם לפעול לקידום מטרה זו מכיוון שלא נתקרב אל החופש כל עוד אנו כלואים בתודעתנו המעוצבת היטב על ידי החברה. אולם מרקוזה בעצמו היה מעין "אב רוחני" של תנועות סטודנטים ותנועת "השמאל החדש" בארה"ב בסוף חייו. לכן, ניתן אולי להניח שהוא תמך בפעילות פוליטית על אף הקושי שתמיכה זו מציבה בפני התיאוריה שלו – הפרדוקסליות שמאפיינת את הפרדיגמה הביקורתית.

בעבודה זו הצגתי את התייחסותן של מספר עמדות פילוסופיות בנוגע למשמעותה של הפורנוגרפיה ולשאלת הלגיטימיות של צנזורה, או רגולציה כלשהי, על חומרים פורנוגרפיים. בפרק הראשון הצגתי שני טיעונים מרכזיים של הליברליזם: האחד, שמביא רונלד דבורקין (Dworkin), מגן על צריכה פרטית של פורנוגרפיה מפני התערבות השלטון, על ידי הזכות של כל פרט לעצמאות מוסרית. הטענה השני שהצגתי מגן על הפורנוגרפיה מפני התערבות השלטון בשם חופש הביטוי, בטענה שגם אם התכנים שמציגה הפורנוגרפיה הם שקריים, עליהם להיות נוכחים בדיון הציבורי על מנת שכל אדם יוכל להחליט באופן אוטונומי מהי האמת אודות מיניות אנושית ומגדר. שתי עמדות ליברליות אלה אינן מייחסות חשיבות כלשהי לתוכן שמציגה הפורנוגרפיה ואינן מתייחסות אליה כפעולה, אלא כצורת ביטוי.

עמדה נוספת שהצגתי, שמותחת ביקורת על העמדות הליברליות הללו, היא של הפמיניזם הליברלי. זרם זה בפמיניזם תומך אמנם בתפיסות הליברליות הבסיסיות, אולם הוא מתייחס אל התוכן של פורנוגרפיה ואל הקונטקסט החברתי שבו היא מוצגת כחלק מן השיקולים בשאלת הלגיטימיות של הפורנוגרפיה. עמדה זו מצדיקה התערבות מסוימת מצד השלטון בפקוח על פורנוגרפיה, וזאת בעיקר משום שהיא מכירה בפורנוגרפיה כפעולה ולא רק כביטוי של רעיונות.

תפיסה כזו, של הפורנוגרפיה כפעולה, מתחזקת בזרם הרדיקלי של הפמיניזם, שנציגות בעבודה הייתה קתרין מקינון (MacKinnon). הן בתפיסה הכללית של הפמיניזם הרדיקלי, אשר מעודדת צנזורה וחקיקה נגד פורנוגרפיה, והן בתשובות של הפמיניזם הרדיקלי לטיעון הליברלי אודות חופש הביטוי, ראינו התייחסות אל הפורנוגרפיה כמעשה של דיכוי. מעשה זה נתפס כבעל כוח רב: בכוחו לשעבד נשים ולהשתיק אותן. בתפיסה זו הפורנוגרפיה "עולה שלב" ומקבלת מעמד מרכזי בתיאוריה הפוליטית של הפמיניזם הרדיקלי, כגורם שלילי שיש לפעול נגדו הן בפן המשפטי והן דרך השפעה על דעת הקהל.

בפרק השלישי של העבודה הצגתי את תפיסתו הפוליטית הכללית של הרברט מרקוזה (Marcuse), כפי שהיא מוצגת בספרו "האדם החד ממדי", ואת התייחסותו הפרטנית אל המתירנות המינית. מרקוזה מתייחס בכתיבתו אל המתירנות המינית בחברה האמריקאית ככלי יעיל של השלטון לדיכוי האזרחים (כלי אחד מיני רבים). מנגנון דיכוי זה פועל כמעין מעגל קסמים: השלטון מכתוב

לאזרחים מהם הרצונות המיניים של האדם ואחר כך מאפשר להמונים להגשים רצונות אלה. מנגנון זה הוא מעין פס ייצור של אזרחים מרוצים ומסופקים, אזרחים שאינם מערערים על טיב השלטון, והתוצר הסופי שלו הוא חברה חד ממדית שאין באפשרותה לעבור שינויים ולהשתחרר.

על סמך דברים אלה של מרקוזה טענתי שפורנוגרפיה היא חלק חשוב ממנגנון הדיכוי הנ"ל, שפועל על עיקרון שחרור ה"ארוס" וביטול כוחו החתרני והשוללני. תפיסה זו מעניקה לפורנוגרפיה את הכוח הרב ביותר עד כה, לדעתי: היא מפרשת את הפורנוגרפיה ככלי חזק לשליטה בתפיסת ההמונים את עצמם ואת רצונותיהם. בכך משמשת הפורנוגרפיה כלי שלטוני יעיל להפיכת האזרחים לאנשים קונפורמיים וחסרי ייחוד, שהדחף הטבעי שלהם, לשלילה עצמית ולהשגת שינוי חברתי, מנוון.

איזו תפיסה נאמנה ביותר למציאות? האם זו התפיסה שלפורנוגרפיה אין משמעות מעבר להיותה ביטוי של רעיונות, או התפיסה שהפורנוגרפיה היא חלק ממכונה משומנת היטב שעובדת סביב השעון על מנת לשמר את השלטון ולקבע את החברה ואת תפיסותיה הפטריארכליות? מקובל לקבוע בכובד ראש ש"האמת כנראה נמצאת איפה שהוא באמצע", אך אני לא מסכימה עם הקלישאה הזו. הפורנוגרפיה הפכה בעשורים האחרונים לסוגה נורמטיבית ומקובלת, על אף תכניה המשפילים והאלימים. יהיה זה תמים לקבוע שאין היא משפיעה על דורות של נערים ונערות, שאין היא שותפה עיקרית בעיצוב הבנתם את עצמם ואת המיניות שלהם. תהיה זו עצימת עיניים לומר שפורנוגרפיה איננה משפיעה על נשים בעולם ושהיא איננה פעולה, אלא צורת ביטוי; הפורנוגרפיה מציתה את דמיונם של גברים אלימים ומשמשת השראה (על פי עדותם הם) לעברייני מין, פדופילים ורוצחים. לכן, לטעמי, יש להתייחס אליה במלוא הרצינות ולהעניק לה בתיאוריה את המשמעות שיש לה במציאות.

קו המחשבה שליווה אותי בעת כתיבת העבודה היה להציג את העמדות השונות ביחס לפורנוגרפיה על ציר, שלאורכו העמדות מייחסות משמעות הולכת וגדלה לפורנוגרפיה. תחילה הצגתי עמדות שמתייחסות לפורנוגרפיה כצורת ביטוי של רעיונות, ואינן מכניסות שיקולים על אודות התוכן שלה בבואן להצדיק את עמדתם בנוגע לצנזורה, או רגולציה כלשהי, על הפורנוגרפיה. לאחר מכן, הצגתי עמדות שמתייחסות לפורנוגרפיה כפעולה ולא רק כצורת ביטוי – תחילה כפעולה עם כוח להשפיע על העולם (פעולה פרלוקוציונית) ולאחר מכן כפעולה נגד נשים בעולם (פעולה אילוקוציונית). העמדה האחרונה שהצגתי היא עמדה שתופסת את הפורנוגרפיה כחלק ממערך דיכוי שלם, אשר באופן מניפולטיבי משרת את בעלי השררה במטרה למנוע מההמונים לערער את שלטונם.

ככל שהעמקתי בחקר העמדות הללו, ובעיקר בדרכים התיאורטיות שעמדות אלה יכולות להציע על מנת לעורר שינוי חברתי ולשאוף לקידמה, ראיתי שככל שעמדה תופסת את הפורנוגרפיה כדבר מה משמעותי יותר – כך הסיכוי של העמדה לתת פתרון אפשרי הולך וקטן. כלומר, עמדות שמעניקות לפורנוגרפיה כוח גדל והולך לפעול לרעתם של נשים ואנשים, נקלעות למצב שבו התיאוריה שלהן איננה יכולה לספק פתרון כנגד הכוח העצום של פורנוגרפיה לפגוע, להשתיק ולשתק. אם נתבונן בעמדה של הפמיניזם הרדיקלי, נראה שמכיוון שהכוח של פורנוגרפיה לשעבד נשים ולהשתיק אותן הוא רב עצמה, ומכיוון שהכוחות החברתיים שמעצבים את כולנו הם חזקים כל כך, אין סיכוי נראה לעין שנשים יצאו מן המצב שבו הן נמצאות. דבר דומה מתרחש בתיאוריה של מרקוזה: השלטון מחזיק במושכות כל כך חזק ובצורה כל כך מתוחכמת שלא ניתן לחשוב מניין תבוא הישועה, מניין יצמח מימד שוללני חדש בחברה אשר יהיה בכוחו לעורר שינוי וקידמה?

בעיות אלה מאפיינות גישות רדיקליות וטוטליות, אולם תפיסות אשר אינן מייחסות לפורנוגרפיה משמעות כלל, או מייחסות לה משמעות מועטה, אינן בהכרח נאמנות למציאות. בשנים האחרונות הולכות ומצטברות עדויות מפי נשים שעברו התעללות ומפי גברים שביצעו מעשים אלימים בנשים, עדויות אשר מצביעות על קשר הדוק בין פורנוגרפיה ובין אלימות כלפי נשים, כמו גם בין פורנוגרפיה ובין שנאת נשים. האם תיאוריה יכולה להתעלם ממשמעות אלה על מנת להימנע מכניסה לבעיות פרגמטיות? למעשה נוצר מצב שבו תיאוריה אחת "עוצמת עיניים" כדי לא להכניס את התיאוריה למצב אקוטי, שבו אין פתרון ריאלי לבעיה חברתית, ותיאוריה אחרת מסתכלת על המציאות נכוחה, אך נקלעת לתסביך ועליה להודות שאין פתרון בתוך התיאוריה, שלא ניתן לחרוג מן המציאות ולשנות את מצבן של נשים בפרט ואת מצבו של האדם בכלל.

לסיכום, כצפוי, נותרתי עם יותר שאלות מאשר תשובות. מחד גיסא, נראה שכל תיאוריה פוליטית צריכה להיות בעלת פן פרגמטי שניתן לפעול לפיו במטרה לקדם את האנושות; מאידך גיסא, קיומו של פן פרגמטי שכזה הוא כמעט בלתי אפשרי בתיאוריות אשר מתמודדות עם כוחות חזקים שפועלים על בני האדם מבלי שהאדם מודע אליהם. האם ניתן לומר שפורנוגרפיה היא כוח שכזה? אני נוטה להאמין שכן, ולו רק בגלל תפוצתה ההולכת וגדלה ונגישותה הבלתי נסבלת לילדים ונוער דרך האינטרנט, נסיבות אשר יכולות רק להגדיל את כוחה של הפורנוגרפיה לעצב את תפיסות ילדינו ותפיסותינו אנו. אם היה בידי זמן נוסף לחקור את כוחה של הפורנוגרפיה כפעולה נגד נשים

וכפעולה נגד האנושות, הייתי מנסה לשלב מחקר תיאורטי עם פרויקט מעשי שבוחן גם את הפן הפרגמאטי, הפן אשר בכוחו אולי יבוא השינוי.

1. Dworkin Ronald, Taking Rights Seriously, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts, 1977.
2. Dworkin Ronald, 'Do We Have a Right to Pornography?', in: Dworkin Ronald, A Matter of Principle, Oxford: Clarendon Press, 1986, pp. 335-372.
3. Dyzenhaus David, 'John Stewart Mill and the Harm of Pornography', Ethics 102 (April 1992), pp. 534-551.
4. Hunt Lynn, 'Introduction: Obscenity and the Origins of Modernity', in: Hunt Lynn (ed.), The Invention of Pornography: Obscenity and the Origins of Modernity, 1500-1800, New York: Zone Books, 1993.
5. Langton Rea, 'Whose right? Ronald Dworkin, Women, and Pornographers', Philosophy and Public Affairs, vol. 19, no. 4 (Fall 1990), pp. 311-359.
6. Langton Rea, 'Speech Acts and Unspeakable Acts', Philosophy and Public Affairs, vol. 22, no. 4 (Fall 1993), pp. 293-330.
7. MacKinnon Catharine A., 'Defamation and Discrimination', in: MacKinnon Catharine A., Only Words, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts, 1993, pp. 3-28.
8. MacKinnon Catharine A., 'Sexuality', in: Nicholson Linda (ed.), The Second Wave: a reader in feminist theory, New York: Routledge, 1997, pp. 158-180.
9. Mill John Stuart, 'On Liberty', in: Mill John Stuart, Three Essays: On Liberty: Representative Government; The Subjection of Women, Oxford University Press, 1975, pp. 22-68 (Chapter 2).

1. אוסטין ג'ון ל., איך עושים דברים עם מילים, תרגום: גיא אלגת, הוצאת רסלינג, 2006.
2. מרקוזה הרברט, האדם החד ממד, תרגום: דליה טסלר, מרחביה: ספריית פועלים, 1970.